

УДК 378.126

Наталія Оверко

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Процес модернізації системи української освіти вимагає переосмислення і нових оцінок національного і закордонного досвіду організації професійної освіти і навчання, а також впровадження у вітчизняну практику кращих інновацій. Успішне розв'язання завдань підготовки кваліфікованих робітників, які стоять перед професійно-технічними навчальними закладами (ПТНЗ), значною мірою залежить від педагогічних працівників, їх науково-творчого потенціалу, рівня загальної та психологічної культури, педагогічної майстерності та професіоналізму.

Конкурентоздатність національної системи освіти у відкритому європейському і світовому просторі має забезпечуватися високим професійно-кваліфікаційним рівнем майбутніх фахівців, реалізацією умов гнучкості, динамічності навчального процесу, мобільності й активності позиції учнів у процесі опанування обраним фахом. Нова парадигма освіти надає особливої уваги особистісно орієнтованому підходу до формування майбутнього фахівця. У зв'язку з цим у процесі професійної підготовки зростає роль викладача, який здійснює передачу відповідних знань, умінь, навичок, створює сприятливу атмосферу взаєморозуміння і підтримки, сприяє формуванню духовного світу учнів. Зважаючи на це, активізуються наукові пошуки у галузі теорії та практики фахового навчання викладачів спеціальних дисциплін, підвищення рівня їхньої професійної майстерності у контексті вивчення специфічних для ПТНЗ проблем навчання і виховання, модернізації освіти, дидактики професійної освіти розвинутих європейських країн, основних тенденцій розвитку професійної освіти і навчання, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Діяльність викладача спеціальних дисциплін у ПТНЗ охоплює: проведення на високому теоретичному рівні навчання майбутніх фахівців із відповідного предмета; забезпечення виконання навчальних програм; використання найбільш ефективних форм, методів і засобів навчання; досягнення міцних і глибоких знань учнів із відповідного предмета, а також намагання розвинути в них професійно значущі вміння і навички; ступінь готовності до практичного застосування одержаних знань, організацію і контроль за їх самостійною роботою. Ступінь педагогічної діяльності, який ґрунтується-

ся на певному фаховому рівні педагога, його загальній культурі та практичному досвіді, характеризує педагогічна майстерність [2, с. 376].

Педагогічна майстерність викладача передбачає не лише досконалі фахові знання, вміння, навички, а й наявність відповідних особистісних якостей: гуманності, комунікабельності, емпатії, толерантності тощо.

Загальні засади професійної педагогіки висвітлювали С. Батишев, А. Беляєва, Г. Васянович, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Мадзігон, М. Махмутов, Н. Ничкало; питання вдосконалення навчального процесу розкрили А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, Е. Лузік, Я. Камінецький, В. Козаков, І. Козловська, П. Сікорський, Д. Чернілевський; психолого-педагогічні проблеми професійної освіти досліджували Л. Виготський, П. Гальперін, М. Козяр, В. Краєвський, Т. Кудрявцев, О. Леонтєв, І. Підласий, В. Рибалка, С. Рубінштейн, Н. Тализіна; зміст, методи, форми навчання і виховання майбутніх фахівців вивчали В. Безпалько, М. Вачевський, А. Дьомін, Б. Гершунський, Р. Гуревич, А. Лігоцький, В. Ледньов, М. Махмутов, П. Олійник, В. Радкевич; проблеми організації комунікативної та навчально-пізнавальної діяльності розглядали К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Бердичівський, О. Бігіч, О. Бодальов, В. Буряк, С. Вдович, П. Гальперін, В. Давидов, Т. Зубенко, Н. Іконнікова, Л. Кадченко, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, В. Лозова, С. Ніколаєва, О. Палка, В. Пасинок, Л. Руденко, Н. Савчак, В. Скалкіна, Н. Скляренко, В. Слободчиков, Н. Тализіна, В. Цетлін.

Різні аспекти проблеми педагогічної майстерності вчителя висвітлені у працях І. Зязюна, О. Лаврінєнка, А. Макаренка, О. Пехоти, І. Середи. Розвитку особистості викладачів присвячені дослідження О. Глузмана, В. Кременя, Т. Левченка, О. Савченко, С. Сисоєвої; питання індивідуалізації та особистісної орієнтації, гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу порушені у працях Г. Балла, Г. Васяновича, Є. Барніної, Г. Дегтярьової, В. Доній, В. Зайчука, Т. Койчевої, В. Кузнецової, Н. Ничкало; А. Старєвої, Т. Тихонової. Педагогічну творчість досліджували В. Загвязинський, Я. Коменський, М. Поташник; структура професійно-педагогічної компетентності розглядається О. Юртаєвою. Прогностичні підходи до змісту підготовки педагогічних працівників ПТНЗ висвітлили Д. Закатнов, В. Паржницький; нові освітні технології у закладах післядипломної педагогічної освіти розглянуто у працях В. Олійника.

Незважаючи на численні дослідження, питання розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін у ПТНЗ не знайшли належного відображення у науковій літературі. Також недостатня, на наш погляд, увага приділяється висвітленню їхньої ролі у підвищенні якості про-

фесійної підготовки фахівців кулінарного профілю у ПТНЗ. З огляду на це мета нашої статті – проаналізувати можливості розвитку педагогічної майстерності викладачів професійно-технічних навчальних закладів.

Майстерність у будь-якій галузі соціально-економічного виробництва має своє змістове вираження і функціональне призначення. Однак у кожній сфері науки і виробництва майстерність має свої специфічні ознаки, хоча за метою і кінцевим результатом відмінностей у трактуванні цього поняття немає: майстерність завжди пов'язується з підвищенням ефективності діяльності та формується на основі практичного досвіду.

У “Педагогічному словнику” майстерність визначається як високе мистецтво в певній галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності. Вона передбачає наявність професійних знань, умінь та навичок і є також рисою, яка відрізняє одного працівника від іншого, адже він творить щось неповторне, нестандартне. Майстерність передбачає розвиненість відповідних особистісних підструктур і якостей, пов'язаних з операційно-технічними, мотиваційно-потребнісними, когнітивними, морально-вольовими діяльнісними проявами [8, с. 300]. Майстерність завжди розкривається в діяльності, причому в діяльності ефективній. Саме таке розуміння майстерності прийняте у педагогіці – найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків [4, с. 20]; високе мистецтво виховання і навчання [6, с. 739]; синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей учителя [11, с. 30]; інтегрований показник ступеня готовності конкретної людини до виконання професійних обов'язків учителя [1, с. 37]. Зовні майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, та сутність її полягає в тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність і забезпечують її успішність.

Педагогічний професіоналізм визначається за допомогою поняття “педагогічна майстерність”, яка може розглядатися і як ідеал педагогічної діяльності, що спонукає педагогів до самовдосконалення, і як еталон, що містить оцінку ефективності педагогічної праці. Педагогічну майстерність переважно трактують як найважливішу особистісну професійну якість викладача. Модернізація сучасної освіти неможлива без педагога-професіонала, який володіє творчим потенціалом, займає провідні інтелектуальні позиції в суспільстві. Педагог має бути спеціалістом високої культури, глибоко знати свій предмет, орієнтуватися у відповідних галузях науки і мистецтва, бути компетентним у питаннях загальної і, особливо, вікової психології, досконало володіти методикою навчання і виховання. Поняття ж педагогічної

майстерності у цьому контексті розглядається як високе мистецтво виховання і навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і любить дітей [6, с. 739].

Сутність педагогічної майстерності виявляється в особистості викладача, його позиції, здатності до творчої ініціативи на підставі реалізації власної системи цінностей. До важливих властивостей педагогічної діяльності належать також гуманістична спрямованість діяльності викладача, його професійна компетентність, фахові здібності й педагогічна техніка. Усі складові педагогічної діяльності взаємопов'язані, їм властивий саморозвиток, а не лише зростання під впливом зовнішніх чинників.

Своє бачення педагогічної майстерності неодноразово висловлював А. Макаренко, який вважав, що педагогічна майстерність не є справою талановитих людей, майстром може зробитися кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати. Він був переконаний, що майстерність завжди розвивається в діяльності, але до неї не зводиться, не обмежується лише високим рівнем розвитку соціальних узагальнених умінь. Педагогічна майстерність, що базується на вміннях, кваліфікації, на думку А. Макаренка, – це знання педагогічного процесу, вміння його побудувати, привести в рух. Тому нерідко педагогічну майстерність зводять до вмінь і навичок педагогічної техніки, у той час як це лише один із компонентів майстерності, що проявляється ззовні. А. Макаренко стверджував, що педагогічна майстерність може бути доведена до високого ступеня досконалості, майже до ступеня техніки [5, с. 368–369].

Удосконаленню педагогічної майстерності вчителя особливу вагу приділяв В. Сухомлинський. У його працях про способи формування педагогічної майстерності вчителя підкреслюється, що ще у школі потрібно формувати інтерес до професії вчителя, виховувати в учнів любов і повагу до неї, бажання присвятити своє життя педагогічній діяльності. Головною невечерньою проблемою В. Сухомлинський вважав удосконалення педагогічної майстерності, яке починається у сфері його творчості на основі постійного духовного зростання вчителя, його знань і культури [10, с. 74].

Проблемі дослідження педагогічної майстерності вчителя присвячені наукові праці І. Зязюна, який є фундатором цього науково-практичного напрямку в системі середньої та вищої освіти України. Вчений розглядає сутність педагогічної майстерності в різних аспектах: як найвищий рівень педагогічної діяльності (характеристика якості результату) та як вияв творчої активності особистості педагога (характеристика психологічних механізмів успішної діяльності). Тобто сутність педагогічної майстерності полягає у комплексі властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію висо-

кого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. Підвалиною педагогічної майстерності є професійна компетентність, через призму якої доцільно розглядати професійну майстерність. До критеріїв педагогічної майстерності відносять доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатом), діалогічність (за характером педагогічної взаємодії), оптимальність (за вибором засобів), творчість (за змістом діяльності) [7, с. 30–37].

У психологічному аспекті професійну майстерність розглядав Е. Помиткін, трактуючи її як результат поєднання розвинених достатньою мірою особистісних характеристик і сформованості сукупності знань, умінь і навичок, яка забезпечує високий рівень успішності професійної діяльності фахівця. Ця успішність виявляється у професійній компетентності, постійному фаховому й особистісному зростанні, мистецтві встановлення добрих взаємин з учнями тощо. Специфіка педагогічної майстерності полягає в тому, що для успішної професійної діяльності особистісні якості викладача мають першочергове значення щодо рівня його обізнаності, професійної компетентності, яку можна сформувати лише на базі достатнього рівня розвиненості цих якостей [9, с. 35–42].

У психолого-педагогічній літературі педагогічну майстерність визначають, перш за все, як високий рівень професійної діяльності викладача. Зовні вона виявляється в успішному творчому вирішенні найрізноманітніших педагогічних завдань, ефективному досягненні цілей навчально-виховної роботи. З внутрішньої сторони майстерність трактується як функціонуюча система знань, умінь, навичок, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання педагогічних завдань [3, с. 169–170].

Високий рівень педагогічної діяльності надає нові якості всій роботі педагога: формується професійна позиція, знання і готовність до дії; розвинуті знання стають інструментом для самоаналізу і виявлення резервів саморозвитку; високий рівень здібностей стимулює самореалізацію особистості, а вдосконалення педагогічної техніки – пошук результату, адекватного задуму.

Елементи педагогічної майстерності дають змогу з'ясувати системність цього явища в педагогічній діяльності. Наприклад, психологічна цілеспрямованість педагогічних дій і прийомів передбачає розуміння викладачем труднощів, які відчувають учні, в чому вони зазвичай, найчастіше помиляються, тому слід будувати педагогічну діяльність таким чином, щоб по можливості передбачити ці труднощі й помилки.

Професіоналом можна вважати викладача, який оволодів нормами професійної діяльності, професійного спілкування і здійснює їх на високому рівні, досягаючи професійної майстерності, дотримуючись професійної етики і професійних цілісних орієнтацій; який розвиває і змінює

свою особистість та індивідуальність засобами професії; який прагне і вмє привернути увагу суспільства до результатів своєї професійної діяльності, сприяє підвищенню ролі та престижу своєї професії у суспільстві, враховує нові запити суспільства до неї. Викладача з високим рівнем педагогічної майстерності відрізняють, передусім, високі вимоги до власної діяльності, креативність, критичність мислення.

Аналіз науково-педагогічної літератури, існуючого стану викладання спеціальних дисциплін у ПТНЗ і власний досвід роботи дали змогу нам виявити низку суперечностей: між сучасними вимогами до якості професійної підготовки кваліфікованих кухарів-кондитерів та рівнем педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін; потребою застосування у ПТНЗ нових педагогічних технологій, сучасного науково-методичного забезпечення та недостатньою готовністю педагогів професійного навчання до їх впровадження та використання; між необхідністю підвищення професійної майстерності викладачів спеціальних дисциплін і неможливістю досягти цього лише традиційними методами їх педагогічної підготовки, післядипломної освіти та підвищення кваліфікації. Подолання цих суперечностей можливе за умов удосконалення професійної майстерності викладачів професійно-технічної освіти. Ефективність навчально-виховного процесу ПТНЗ значною мірою залежить від оперативності та гнучкості системи професійної підготовки викладачів спеціальних дисциплін.

Зважаючи на викладене, зазначимо, що педагогічна майстерність є найвищим рівнем педагогічної діяльності, що виявляється у творчій активності педагога. Як комплекс властивостей особистості вона забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. Високий рівень педагогічної майстерності викладацького складу є гарантією успішності навчально-виховного процесу, результативності психолого-педагогічної діяльності, конкурентоспроможності закладу в сфері освітніх послуг. Високих рівнів педагогічної майстерності не можна досягти без цілеспрямованого неперервного самовдосконалення.

Вважаємо, що розвиток педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін у ПТНЗ можна забезпечити за умов: аналізу професійної підготовки викладачів спеціальних дисциплін у системі підвищення кваліфікації; виявлення напрямів розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ; обґрунтування, розроблення і впровадження моделі та методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ; розроблення науково-методичного забезпечення для підвищення педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ.

До подальших напрямів дослідження відносимо: обґрунтування моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю; уточнення напрямів розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ; розроблення методики підвищення рівня педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю; вдосконалення змісту підвищення кваліфікації викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

1. *Барбина Е. С.* Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования / *Е. С. Барбина.* — К., 1997. — 37 с.
2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / *Семен Гончаренко.* — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
3. *Дьяченко М. И.* Психология высшей школы / *М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович.* — Минск : Изд-во БГУ, 1978. — С. 169—170.
4. *Кузьмина Н. В.* Психологическая структура деятельности учителя / *Н. В. Кузьмина, Н. В. Кухарев.* — Гомель, 1976. — 87 с.
5. *Макаренко А. С.* Из опыта работы / *А. С. Макаренко // Макаренко А. С.* Педагогические сочинения : в 8 т. — М. : Педагогика, 1984. — Т. 4. — 484 с.
6. Педагогическая энциклопедия. — М. : Сов. энциклопедия, 1965. — Т. 2. — 739 с.
7. Педагогічна майстерність / за ред. академіка АПН України *І. А. Зязюна.* — К. : Вища школа, 1997. — С. 30—37.
8. Педагогічний словник / за ред. *М. Д. Ярмаченка.* — К. : Педагогічна думка, 2002. — 516 с.
9. *Помиткін Е. О.* Розвиток педагогічної майстерності викладача сучасного професійного ліцею / *Е. О. Помиткін // Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та інноваційної діяльності : Збірник науково-методичних матеріалів / за ред. А. П. Красовського і В. В. Рибалки, кол. авторів.* — К: ШППО АПН України та УППО ГУОН КМДА, 2006. — С. 35—42.
10. *Сухомлинський В. О.* Допомога вчителю в удосконаленні педагогічної майстерності / *В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : в 5 т. — К. : Радянська школа, 1977. — Т. 4. — 643 с.
11. *Щербаков А. И.* Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования : автореф. дисс.... д-ра пед. наук : 13.00.01 / *А. И. Щербаков.* — Л., 1968. — 30 с.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2012

Н. Оверко

Развитие педагогического мастерства преподавателей профессионально-технических учебных заведений

Актуалізується проблема підвищення педагогічного мастерства преподавателей ПТУЗ и анализируются пути ее решения в системе профессиональной подготовки педагогов.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, профессионально-техническое образование, профессионально-технические учебные заведения, преподаватели специальных дисциплин.

N. Overko

Pedagogical Mastery Development of Vocational Schools' Teachers

The article considers the problem of pedagogical mastery development of vocational schools' teachers and analyses the ways of its resolving within the system of teacher's professional training.

Key words: pedagogical mastery, vocational education, vocational schools, special disciplines' teachers.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник О. А. Лаврінченко